

О. В. Горбачевська
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки
Львівського інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»

ПРО ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РЕСУРСУ: НОВІТНІЙ ПОГЛЯД ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

В умовах наростання глобалізаційних процесів в економіці зростає роль інтелектуальної діяльності індивідів. Розглядається інтелектуальний ресурс як об'єкт вивчення економічної теорії.

Ключові слова: глобалізація економіки, інтелект, інтелектуальний ресурс, економічна наука, інтелектуальний капітал, економічні ресурси.

Horbachevska O. V. ABOUT FORMATION OF AN INTELLECTUAL RESOURCE: THE LATEST VIEW OF ECONOMIC SCIENCE

The role of intellectual activity of individuals in economics is growing in the conditions of expansion of globalization processes. The intellectual resource as object of research of the economic theory is considered in this paper.

Keywords: globalization of economy, intellect, intellectual resource, economic science, intellectual capital, economic resources.

Постановка проблеми. Однією з визначальних ознак сучасної цивілізації є посилення глобалізаційних процесів; це, перш за все, проявляється в економіці. Початок ХХІ століття посилив інтерес до використання інтелектуального потенціалу суспільства, що примушує його рухатися в напрямі підвищення ролі освіти, розвитку інтелекту нації. Саме на основі економічної освіти формується інтелектуальний ресурс (ІР). Тому важливим є визначення суті, мотивів оптимізації ІР у розрізі досягнення сталого рівня конкурентоспроможності серед світових держав.

Аналіз останніх досліджень засвідчує актуальність вивчення ІР, який стає основою суспільного розвитку людства і впливає на результати діяльності суб'єктів. Аспекти розвитку інтелектуального суспільства, ефективне використання ІР детально опрацювали такі зарубіжні вчені: Д. Белл, Д. Гелбрейт, П. Друкер, П. Кругман, Ф. Махлуп, М. Портер, Ф. Фукуяма. Дослідженню суті й використання ІР присвячені праці українських науковців: В. Александрової, О. Амоші, Ю. Бажала, В. Гейця, О. Грішної, О. Кендюхова, О. Стефанишин, А. Філіпенка, А. Чухна.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Визначення суті ІР потребує дальшого дослідження та узагальнення його специфіки і характерних рис. Досі не сформована єдина термінологічна система категорій інтелектуальної економіки, що включала б не тільки термін «ІР», а й «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальний капітал». Багато термінів проникли в економічну науку через необхідність розв'язання практичних проблем і вживаються досить вільно, що, у свою чергу, ускладнює означення їхньої суті. Не досліджено повною мірою вплив самої економічної науки на формування ІР через систему освіти.

Мета статті – узагальнити основні підходи до терміна «ІР», означити його суть, відповідно до основних

принципів теорії ресурсів, визначити роль економічної теорії у формуванні ІР.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація економіки суттєво змінила її характерні риси:

- поступово формується новий технологічний уклад, що поєднує нано-, біо-, інформаційні та когнітивні технології;
- стали переважати не матеріальні засоби виробництва, а соціальні фактори: наука, соціальна, організаційна і екологічна культура, освіта, глобальна інфраструктура;
- зросла роль сфери послуг щодо задоволення не лише стандартних потреб, а й таких, що виникли відносно недавно: мобільний доступ до інформації та комунікацій; необхідність самореалізації особистості; збільшення тривалості працездатного життя;
- складається некомерційне соціальне підприємництво як сектор економіки, пов'язаний із соціальною відповідальністю;
- превалює інноваційний характер розвитку економіки;
- створюється нова структура економіки і робочих місць;
- змінюється роль фінансів і грошей, що приводить до автономії фінансової діяльності, її розриву з реальним сектором економіки.

Зміни примушують суспільство рухатися в напрямі створення і використання інтелектуального потенціалу та ІР.

В економічній теорії поняття «ІР» використовується недостатньо – визначається роль науки, освіти, інтелекту в сучасному розвитку суспільства, підкреслюється роль «людського капіталу», але при цьому сам ІР виводиться за межі економічного аналізу. У темі «Ринок праці» домінує неокласичний підхід, не розглядаються питання особливості інтелектуальної праці,

її значення як у галузях, що пов'язані з інноваційним розвитком економіки, так і в сучасному бізнесі. Нерідко ІР ототожнюють з «інтелектуальним капіталом». Нині в науковій вітчизняній літературі єдиного означення «ІР» нема. Звертається увага на різні аспекти цього терміна. Для визначення основної ідеї, яка використовується при характеристиці ІР, пропонуємо розглянути «ключові слова», що визначають суть цього виду ресурсу (табл.).

Таблиця

Визначення сутності інтелектуального ресурсу

Хто означає ІР	Ключові слова	Посилання
Бутнік-Сіверський О. Б.	людські ресурси, інновації	[1, с. 3]
Морковіна Ю. Ю.	ресурс підприємства, нематеріалізована форма	[2]
Норіцина Н. І.	нематеріалізовані надбання, знання, уміння, досвід, результат науково-технічної діяльності	[3, с. 94]
Петренко В. П.	здібності, знання, навички, ефективне використання, сукупні витрати з набуття знань	[4, с. 75]
Чорний А. В.	здібності, уміння, розумові навички	[5, с. 47]
Швиданенко Г. О.	продукт інтелектуальної діяльності, потенційні можливості підприємства, унікальність ресурсу, конкурентні переваги	[6, с. 183]
Яковлева О. В.	інтелектуальний потенціал, персонал підприємства	[7, с. 116]

Очевидно, що означення «ІР» робить наголос на участі людини у створенні інтелектуальних продуктів, де переважає рівень окремого підприємства. Інші підходи до вивчення суті ІР ґрунтуються на вивченні його окремих видів: людського, соціального, інтелектуального капіталів, інформації, знання, нематеріальних ресурсів. Деколи до ІР включають інтелектуальну працю, інтелектуальні продукти. Так, Г. О. Швиданенко виділяє такий склад ІР підприємства: індивідуальні (людські) ресурси, організаційні ресурси, клієнтські (споживчі, інтерфесійні, маркетингові) ресурси [6, с. 185]. Н. І. Норіцина наголошує на таких елементах ІР: інтелектуальна власність, інтерспецифічні ресурси як різновид ІР із позиції їх цінності для підприємства, інфраструктурні ресурси, маркетингові (ринкові) ресурси [3, с. 95]. Е. Брукінг вважає, що ІР включає кілька елементів: інтелектуальна власність, людські ресурси, інфраструктурні активи, ринкові активи [8, с. 15]. Такий підхід робить наголос на тому, що ІР можуть бути використані як засоби виробництва. Саме це є приводом думати, що ІР поступово трансформуються в інтелектуальний капітал. Зазначимо ще один аспект: ІР – основа для визначення інтелектуального потенціалу. Проблема вивчення суті інтелектуального капіталу, інтелектуального потенціалу розв'язується більш успішно, про що свідчить велика кількість публікацій в українських наукових журналах. Зумовлено вирішенням практичних питань, оскільки мова про використання цих ресурсів. Насправді вивчення ІР має бути швидше теоретичним, а тому повинно розглядатись економічною теорією. Економічна теорія відіграє

при цьому подвійну роль: 1) вона формує категорію інтелектуального ресурсу, оскільки саме знання, інформація є його основою; 2) місце ІР, його особливості є предметом обговорення вступної теми «Потреби і ресурси. Ефективність використання ресурсів», тобто ІР є об'єктом вивчення економічної науки.

Аспект 1. Формування інтелектуального ресурсу економічною теорією.

Про економічну науку, що сприяє розвитку інтелекту, написано мало. Інтелект залишається об'єктом вивчення філософії і психології. Якщо філософія тлумачить інтелект як суб'єктивну здатність живих істот здійснювати соціально орієнтовану діяльність, скеровану на пристосування до середовища і спробам його творчої зміни [9, с. 234], то психологія дає більш ємне означення: «Інтелект» – це: 1) загальна здатність до пізнання й вирішення проблем, що визначає успішність будь-якої діяльності та є основою інших здібностей; 2) система пізнавальних здібностей індивіда – відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, уява; 3) здатність до умислого розв'язання проблем без спроб і помилок» [10, с. 138].

В економічній науці вже у XVIII–XIX століттях підходи вимагали певного рівня знань людини і розуміння світу. Не можна не згадати найвідомішого вченого того часу – англійського економіста А. Сміта. Уже у XVIII столітті автор зробив аналіз бізнесу з економічного, соціального погляду, приділив багато уваги його етиці, а більш детально ця тема розглядалась у його «Теорії моральних почуттів». Праця «Багатство народів» А. Сміта стала класикою, нині важко знайти освічену людину, навіть і далеку від економічної науки, яка не знала би цього імені. Цей твір фактично повернув суспільство обличчям до економічних проблем.

Інтелектуальність економічної науки як класичного, так і неокласичного періодів полягала не тільки в оволодінні знаннями, а й у тому, що формувалася культура – як професійна, так і загальнолюдська. Як приклад, формування термінології. Серед знаменитих термінів, що виникли завдяки економічним працям, – «догма Сміта», «залізний закон заробітної плати», «закон Сея», «хрест Маршалла», «оптимум Парето», «справедлива ціна», «треті особи», «господарство Робінзона», «ефективний попит», «функція нічного вартового», «економічна людина», «невидима рука».

Оскільки ресурсами інтелектуальної економіки є знання, то ІР формується саме на основі економічної освіти, яка сьогодні є досить диференційованою. Мова про масову освіту, яка має бути достатньо якісною, щоб забезпечити в майбутньому достойне працевлаштування, і елітною, яку отримують ті, хто хоче вчитися незалежно ні від чого. Формується суперінтелект. Як приклад, філософський коледж Святого Якова у США навчає студентів за середньовічними програмами і методиками. Філософські праці вивчають мовою оригіналу. З п'яти студентів, зарахованих на навчання, коледж закінчує лише один, і на нього в кадрових агентствах черга. Спеціаліст з такою підготовкою може займати будь-яку посаду в урядових та ділових структурах. Вважається, що такий молодий фахівець, який має фундаментальну підготовку,

навички до самостійного навчання, професійні навички зможе опанувати в мінімальні терміни [11, с. 98].

Знання, які є джерелом формування ІР, мають певні систематичні характеристики. Вони: по-перше, є важливою частиною людського капіталу; по-друге, дають можливість реалізувати ІР; по-третє, підвищують цінність і конкурентоспроможність ІР; по-четверте, здатні створювати інтелектуальний продукт, надавати інтелектуальні послуги, що є актуальним у сучасний період розвитку глобальної економіки; по-п'яте, дозволяють започаткувати бізнес, що ґрунтується на інтелекті: науково-технічний, освітньо-професійний, інформаційний, консалтинговий і т. д.; по-шосте, сформований інтелект може використовуватися з метою досягнення певного результату економічної діяльності.

Крім того, усередині економічної теорії існує певна структура економічних дисциплін, яку можна представити як певну логічну побудову: політична економія (класика) → макро- і мікроекономіка (неокласика) → економічна історія та історія економічної думки (дисципліни другого ряду). Це надає економічній науці цілісності, завершеності. Кожна з цих наук робить свій внесок у формування ІР. Політична економія формує предметну компетенцію, комунікативну здатність, розвиває морально-етичний, людський потенціал, підвищує рівень освіти. Макроекономіка робить наголос на здатності індивіда грамотно формулювати і висловлювати свої судження; готує людину до активної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства. Мікроекономіка впливає на здатність людини успішно діяти в життєвих ситуаціях, бізнесі, бути відповідальним за свої дії. Історія економіки і економічної думки сприяє входженню у світову спільноту, розумінню соціально-економічного досвіду попередніх поколінь. А теми, що присвячені економічній думці України, розглядають її в контексті загальноісторичного розвитку європейських країн.

До слова, у дослідженнях американських професорів вказано, що економісти позиціонують себе як «інтелектуали» і «вчені». Соціологи звать себе термінами «соціальні критики» і «вчені». А політологи насамперед вважають себе «інтелектуалами», при цьому найчастіше дистанціюються від іменування себе «вченими» [12, с. 66].

Отже, економічна теорія дає знання, що формують економіста-інтелектуала, здатного працювати у сферах інтелектуального виробництва, надання інтелектуальних послуг.

Аспект 2. ІР як предмет вивчення економічною теорією. У користь того, що інтелект треба визнати фактором виробництва, свідчить таке:

- 1) інтелект сьогодні є базовою умовою розвитку системи виробництва, бізнесу в сучасному суспільстві;
- 2) це реальний фактор виробництва, об'єктивний, незалежний від політики й ідеології;
- 3) інтелект забезпечує економію матеріальних ресурсів, зниження витрат. Фактично він починає замінювати матеріально-речові компоненти товару шляхом «вливання» в нього;

- 4) він є джерелом прибутку, що виникає в тих галузях виробництва, які пов'язані з інноваціями, креативністю.

Джерелом формування ІР є знання, що дають можливість як реалізувати ІР, так і підвищити його цінність. Інтелектуальних знань потребує сьогодні інноваційне, наукоємне виробництво і бізнес, розвиток інформаційних технологій. Споживачами ІР є окремі особистості, господарські суб'єкти, регіон, країна, суспільство. Особистість здобуває знання, досвід, уміння. Людина може мати або не мати здатності до інтелектуальної активності як форми нагромадження, переробки і генерації нових знань. Маючи цей ресурс, вона формує в собі інтелектуальний потенціал. Він може бути як реалізованим, так і нереалізованим. Реалізація інтелектуального потенціалу означає перетворення знань у джерело прибутку, і тоді ми можемо говорити про інтелектуальний капітал.

Термін «інтелектуальний капітал» почав активно використовуватися у 80-ті роки ХХ століття. До цього ринкова вартість фірм була переважно вартістю матеріальних активів: будинків, споруд, обладнання і т. п. Поступово став зауважуватися відрив ринкової капіталізації від цього виду вартості. Очевидно, що ця різниця є показником вартості нематеріальних активів. Їх нерідко називають «невагомим багатством», оскільки вони характеризуються відсутністю чуттєвої форми, тривалістю використання, здатністю приносити дохід. Саме відображення нового підходу до аналізу ринкових відносин, конкурентних переваг і лідерства фірми, що використовує нематеріальні активи, стало впровадження терміна «інтелектуальний капітал». Зрозуміло, що і раніше фірми надавали значення компетенції персоналу, залученню клієнтів, надійній репутації і т. п., але ці форми не розглядалися як визначальний фактор зростання вартості фірми. Відтак знання, досвід, уміння, здібності людини, як форми ІР, стали двигуном економічного росту організації, регіонів, держави.

ІР є специфічним, відмінним від інших, видом ресурсів хоч би й тому, що він не споживається у традиційному розумінні. Це поняття є інтегральним, з ускладненою оцінкою вартості, тому ІР має лише якісну визначеність. На відміну від матеріальних, фінансових ресурсів, він характеризується наявністю в людини інтелекту, а отже, її реакція на зовнішні впливи є емоційно-осмисленою. І найголовніше. Цей ресурс є невичерпним, він може примножуватися, оскільки людина здатна до самовдосконалення і розвитку. ІР дозволяє економити інші ресурси: що більше інтелекту вкладається в нову продукцію, то менше потрібно матеріальних ресурсів. Економічна наука має сьогодні можливість збагатити свої дослідження щодо теорії ресурсів, поставити під сумнів тезу про їх обмеженість, зробити наголос на проблемі максимізації інтелектуального багатства, яке для свого відтворення вимагає не так уже й багато матеріальних ресурсів.

Підсумовуючи питання щодо теорії ІР, ми вважаємо, що найбільш прийнятним буде таке визначення: ІР – це сукупність знань, розумових здібностей, ідей, професійних компетенцій, які мають комерційну цін-

ність і застосовуються для виробництва й створення інтелектуального продукту або послуги, за допомогою яких вирішуються такі стратегічні завдання, як підвищення ринкової вартості, іміджу фірми, а також підвищення конкурентоспроможності країни в умовах глобалізації економіки.

Висновки. Фундаментальною ознакою сучасного суспільства є посилення глобалізаційних процесів, що змінили значення економічних ресурсів. Посилився інтерес до використання інтелектуальних ресурсів, оскільки пріоритетною сьогодні є інтелектуальна, творча, креативна діяльність індивідів.

1. ІР формується на основі розвитку науки і освіти. Це специфічний ресурс, який характеризується наявністю в людини інтелекту і, відповідно, є невичерпним, оскільки індивід здатен до розвитку і самодосконалення. Він дозволяє досягнути сталою рівня конкурентоспроможності серед держав світу.

2. В економічній теорії термін «ІР» використовується досить довільно, що ускладнює визначення його суті. Роль економічної науки щодо питання про ІР є важливою, оскільки вона формує ІР на основі необхідних економічних знань. ІР є важливою складовою

ринку ресурсів, що закладає розуміння принципів цієї науки.

3. Економічні знання формують економіста-інтелектуала. Вони дають можливість індивідам реалізувати ІР, підвищувати його цінність, конкурентоспроможність, використовувати сформований інтелект з метою досягнення грошово-матеріального результату своєї економічної діяльності.

4. Сьогодні інтелект слід визнати як фактор виробництва. Він є реальною умовою розвитку нової економіки, інтелектуального і креативного бізнесу; забезпечує економію матеріальних ресурсів; є джерелом прибутку в інноваційних, креативних галузях виробництва і бізнесу.

5. Економічна наука має можливість проводити дослідження на більш високому теоретичному рівні, зосередивши свою увагу на проблемі максимізації інтелектуального ресурсу, що для свого ефективного відтворення майже не вимагає залучення матеріальних ресурсів.

Формування нових економічних категорій і дослідження нових форм ІР є перспективним напрямом дальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Бутнік-Сіверський О. Б. Евристика в інтелектуальній економіці, або Формування системи інноваційного підприємства [Електронний ресурс] / О. Б. Бутнік-Сіверський. – Режим доступу до ресурсу : <http://dspace.nuft.edu.ua>.
2. Морковіна Ю. Сучасні підходи до визначення сутності та оцінка інтелектуальних ресурсів підприємства [Електронний ресурс] / Ю. Морковіна ; КНЕУ ім. В. Гетьмана. Факультет економіки та управління. – Режим доступу до ресурсу : <http://feu.kneu.edu.ua>.
3. Норіцина Н. І. Інтелектуальні ресурси підприємства: охороноздатність та оцінювання / Н. І. Норіцина // Вісник НМТУ. – К., 2011. – № 2 (5). – С. 93–102. – (Серія «Економіка»).
4. Петренко В. П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління : [монографія] / В. П. Петренко. – Івано-Франківськ : ПП Курилюк, 2009. – 196 с.
5. Чорний А. В. Інноваційне управління інтелектуальними ресурсами соціально-економічних систем : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / А. В. Чорний. – Феодосія, 2011. – 196 с.
6. Швиданенко Г. О. Інтелектуальні ресурси підприємства, які функціонують у зовнішньому середовищі / Г. О. Швиданенко, І. Ю. Гусева // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 181–186.
7. Яковлева О. В. Основні напрями управління інтелектуальними ресурсами та інтелектуальним капіталом промислового підприємства / О. В. Яковлева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 2 (18). – С. 116–119.
8. Brooking A. Intellectual Capital: the New Wealth of Organization / A. Brooking. – Doubleday, New York, 1997. – P. 13–19.
9. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
10. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогика-Пресс, 1999. – 440 с.
11. Колот А. М. Фундаменталізація та індивідуалізація економічної освіти як провідні тенденції її розвитку / А. М. Колот // Економічна теорія. – 2006. – № 1. – С. 94–107.
12. Фуркад М. Превосходство економістів / М. Фуркад, Э. Ольон, Я. Альган // Вопросы экономики. – 2015. – № 7. – С. 45–72.

References

1. Butnik-Sivers'kyu O. B. Evrystyka v intelektual'nyy ekonomitsi, abo Formuvannya systemy innovatsiynoho pidpryyemnytstva [Heuristics in intellectual economy, or formation of system of innovative business]. Retrieved from : <http://dspace.nuft.edu.ua> [in Ukrainian].
2. Morkovina Yu. Suchasni pidkhody do vyznachennya sutnosti ta otsinka intelektual'nykh resursiv pidpryyemnytstva [Modern approaches to definition of essence and assessment of intellectual resources of business]. KNEU im. V. Hetmana, Fakultet ekonomiky i upravlinnia – V. Hetman KNEU, Economics and Management Faculty. – Retrieved from : <http://feu.kneu.edu.ua> [in Ukrainian].
3. Noritsyna N. I. (2011). Intelektual'ni resursy pidpryyemstva: okhonorozdatnist' ta otsinyuvannya [Intellectual resources of business: protectability and estimation]. Visnyk NMTU, ser. Ekonomika – Bulletin of NMTU, ser. Economics, 2 (5), 93–102 [in Ukrainian].

4. Petrenko V. P. (2009). Intelektual'ni resursy sotsial'no-ekonomichnykh system: aspekty innovatsynoho upravlinnya [Intellectual resources of social and economic systems: aspects of innovative management]. Ivano-Frankivsk : PP Kurylyuk [in Ukrainian].
5. Chorny A. V. (2011). Innovatsiyne upravlinnya intelektual'nymy resursamy sotsial'no-ekonomichnykh system [Innovative management of intellectual resources of social and economic systems]. Candidate's thesis. Feodosiia SU [in Ukrainian].
6. Shvydanenko H. O., Husyeva I. Yu. (2012) Intelektual'ni resursy pidpryyemstva, yaki funktsionuyut' u zovnishn'omu seredovyshchi [The intellectual resources of the enterprise functioning in external environment]. Problemy ekonomiky – Economic Problems, 4, 181–186 [in Ukrainian].
7. Yakovlyeva O. V. (2012). Osnovni napryamy upravlinnya intelektual'nymy resursamy ta intelektual'nym kapitalom promysloвого pidpryyemstva [The main directions in management of intellectual resources and the intellectual capital of the industrial enterprise]. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdiansk Management and Business University, 2 (18), 116–119 [in Ukrainian].
8. Brooking A. (1997) Intellectual Capital: the New Wealth of Organization. New York, NY : Doubleday, 13–9.
9. Shynkaruk V. I. (Eds.). (1986) Filsofs'ky slovnyk [Philosophical dictionary] (2nd ed., rev.). Kyiv: Main Edition of Ukrainian Soviet Encyclopedia [in Ukrainian].
10. Zinchenko V. P., Meshcheriakov B. H. (Eds.) (1999). Psikhologicheskii slovar' [Psychological Dictionary] (2nd ed., rev.). Moscow : Pedagogika-Press [in Russian].
11. Kolot A. M. Fundamentalizatsiya ta indyvidualizatsiya ekonomichnoyi osvity yak providni tendentsiyi yiyi rozvytku [Fundamentalization and individualization of economic education as leading tendencies of its development]. Ekonomichna teoriia – Economics, 1, 94–107 [in Ukrainian].
12. Furkad M., Ol'on E., Al'gan Ya. (2015). Prevoskhodstvo ekonomistov [Superiority of economists]. Voprosy Ekonomiki – Economy Questions, 7, 45–72 [in Russian].